TYPOLOGICAL CLASSIFICATION OF NON-EQUIVALENT LEXICAL UNITS IN ENGLISH AND UZBEK

Nuriddinova Dildora
nuriddinovadildora97@gmail.com
English Language Teacher

Abstract

This article proposes a typological classification of non-equivalent lexical units in English and Uzbek. Drawing on comparative-typological and componential analysis, the study examines illustrative lexical material collected from colloquial, journalistic and literary sources. Five main groups are identified: ethnographic realia, socio-institutional terms, ritual and ceremonial vocabulary, historical-administrative terms, and culture-specific English concepts. The classification also reveals an asymmetry between the two directions of comparison.

Keywords

non-equivalent vocabulary, typology, realia, ethnographic lexis, ritual vocabulary, comparative linguistics

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA MUQOBILSIZ LEKSIK BIRLIKLARNING TIPOLOGIK TASNIFI

Nuriddinova Dildora
nuriddinovadildora97@gmail.com
Ingliz tili o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi muqobilsiz leksik birliklarning tipologik tasnifi taklif etiladi. Qiyosiy-tipologik va komponentli tahlil metodlari asosida so'zlashuv, publitsistik va badiiy manbalardan to'plangan namunaviy leksik material tahlil qilinadi. Natijada beshta asosiy guruh — etnografik realiyalar, ijtimoiy-institutsional atamalar, marosim-urf-odat leksikasi, tarixiy-ma'muriy atamalar va ingliz

tiliga xos madaniy tushunchalar — ajratiladi. Tasnif ikki yo'nalishdagi (o'zbekcha-inglizcha va inglizcha-o'zbekcha) assimetriyani ham ochib beradi.

Kalit so'zlar: *muqobilsiz leksika, tipologiya, realiya, etnografik leksika, marosim leksikasi, qiyosiy tilshunoslik*

Аннотация. В статье предлагается типологическая классификация безэквивалентных лексических единиц в английском и узбекском языках. На основе сопоставительно-типологического и компонентного анализа изучается лексический материал, собранный из разговорных, публицистических и художественных источников. В результате выделяются пять основных групп: этнографические реалии, общественно-институциональные термины, обрядово-бытовая лексика, историко-административные термины и культурно-специфичные понятия английского языка. Классификация также выявляет асимметрию в двух направлениях сопоставления.

Ключевые слова: *безэквивалентная лексика, типология, реалия, этнографическая лексика, обрядовая лексика, сопоставительное языкознание*

KIRISH

Muqobilsiz leksikaning nazariy mohiyati aniqlangandan so'ng, uni amaliy leksikografik ishda qo'llash uchun tipologik tasniflash zarur bo'ladi. Mavjud tasniflar ko'pincha rus tili materiali asosida ishlab chiqilgan bo'lib, ingliz-o'zbek til juftligiga to'g'ridan-to'g'ri tatbiq etilishi ancha cheklangan. Ayni paytda ingliz va o'zbek xalqlarining turmush tarzi, ijtimoiy tuzilishi va marosim madaniyati sezilarli darajada farqlanadi, bu esa har ikki tilda o'ziga xos muqobilsiz qatlamlarning shakllanishiga olib kelgan. Ushbu maqolaning maqsadi — ingliz va o'zbek tillaridagi muqobilsiz leksik birliklarni tipologik jihatdan tasniflash va ikki tilli o'quv lug'ati tuzuvchilari uchun amaliy ahamiyatga ega guruhlash tizimini taklif qilishdir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda qiyosiy-tipologik metod, semantik-komponentli tahlil hamda sifat tahlili qo'llanildi. Namunaviy leksik material o'zbek va ingliz tilidagi so'zlashuv nutqi, publitsistika va badiiy adabiyot matnlaridan maqsadli (purposive) tanlov asosida to'plandi. Har bir leksema quyidagi mezonlar bo'yicha baholandi: nishon tilda to'g'ridan-to'g'ri leksik ekvivalentning mavjudligi, referentning madaniy-tarixiy xarakteri, semantik tarkibning murakkabligi.

NATIJALAR

O'tkazilgan tahlil natijasida quyidagi beshta tipologik guruh ajratildi:

Guruh	**Ta'rifi**	**Namunalar**
Etnografik realiyalar	Turmush-xo'jalik buyumlari va an'anaviy amaliyotlar	sumalak, chopon, kosa, do'ppi
Ijtimoiy-institutsional atamalar	Jamiyat tuzilishiga xos institut va rollar	mahalla, hashar, oqsoqol
Marosim-urf-odat leksikasi	Turmush tsikliga bog'liq marosimlar	beshik to'yi, kelin salom, sunnat to'yi
Tarixiy-ma'muriy atamalar	O'tmishdagi boshqaruv tizimiga xos unvonlar	hokim, amir, qozi
Ingliz tiliga xos madaniy tushunchalar	O'zbek madaniyatida to'g'ridan-to'g'ri muqobili yo'q g'oyalar	Thanksgiving, baby shower, prom

Guruhlar tahlili shuni ko'rsatdiki, o'zbek tilida marosim-urf-odat va ijtimoiy-institutsional leksika sezilarli darajada boy va tarmoqlangan, ingliz tilida esa ijtimoiy tadbirlar va institutsional amaliyotlarga oid alohida madaniy tushunchalar ko'proq uchraydi.

MUHOKAMA

Aniqlangan assimetriya ikki tilli o'quv lug'ati tuzuvchilari uchun muhim amaliy xulosa beradi: lug'at ikki yo'nalishli bo'lganda, har bir yo'nalish uchun alohida

leksikografik strategiya kerak bo'ladi. O'zbekcha-inglizcha yo'nalishda marosim va ijtimoiy-institutsional leksikaga ko'proq izohli sharh talab etilsa, inglizcha-o'zbekcha yo'nalishda ijtimoiy voqealar va institutsional amaliyotlarga oid tushunchalarni tushuntirishga alohida e'tibor qaratish zarur. Shuningdek, tarixiy-ma'muriy atamalar guruhi alohida qiyinchilik tug'diradi, chunki bunday atamalar ko'pincha zamonaviy institutlarga to'liq mos kelmaydigan tarixiy ma'noni saqlaydi va yuzaki tarjima qilinganda anaxronizmga olib kelishi mumkin.

XULOSA

Taklif etilgan beshguruhli tipologiya ingliz-o'zbek muqobilsiz leksikasini tizimli tarzda tavsiflash imkonini beradi va bu tasnif ikki tilli o'quv lug'atlarida har bir guruh uchun mos talqin usulini tanlashda amaliy asos bo'lib xizmat qiladi. Keyingi tadqiqot bosqichida ushbu guruhlarga nisbatan qo'llanilayotgan aniq talqin usullari qiyosiy o'rganiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Vinogradov V.S. Vvedenie v perevodovedenie. – M.: IOSO RAO, 2001. – 224 s.

2. Vlaxov S., Florin S. Neperevodimoe v perevode. – M.: Mejdunarodnye otnosheniya, 1980. – 343 s.

3. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli lug'ati. – T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006. – 680 b.

4. Mahmudov N. O'zbek tili leksikasi. – T.: Fan, 2012. – 300 b.

5. Safarov Sh. Lingvokulturologiya. – T.: Fan, 2019. – 260 b.